

CUMHURİYET ÖNCESİ TASAVVUF MUHTEVALI DERGİLERDEN CERİDE-İ SÛFİYYE'DE FIRKA-İ NÂCİYE VE FIRAK-I DÂLLE İLE İLGİLİ YAZILAR

Ramazan Tarik*

Öz

İslamcılık düşüncesi bağlamında, II. Meşrutiyet'ten günümüze çok sayıda İslamcı dergi neşredilmiştir. Bu dergiler, İslamcılık düşüncesinin oluşumunda ve gelişiminde önemli rol oynamakla birlikte aynı zamanda yayın ilkeleri doğrultusunda, toplumsal hayatta dini düşüncüyü ön plana çıkarmış ve İslâmî bir dil kullanımını inşa etmiş, İslamcılık düşüncesi üzerine toplumda olumlu bir algının oluşmasını sağlamış ve düşünce üzerine bilimsel araştırmalar yapmak isteyenlere kaynaklık teşkil etmiştir.

Cerîde-i Sûfiyye, 1909-1919 yılları arasında, Cumhuriyet'in ilanından hemen önce, İslamcılık düşüncesi kapsamında yayın hayatına giren dergilerdendir. Başta haftalık olarak yayına başlamış daha sonra önce on beş günde bir, 1918'in sonuna doğru ise yeniden haftada bir yayımlanmıştır. Dergi, tasavvufi bir hüviyete sahip olmakla birlikte içerikte edebiyat, ahlak ve dini yazılara da yer verilmiştir. Yayın hayatı boyunca toplam 161 sayı neşredilmiştir.

Çalışmamızda, Cerîde-i Sûfiyye'deki dini içerikli yazılardan akâid konu başlığı altındaki fırka-i nâciye ve fırak-ı dâlle yazı dizisi ele alınmıştır. Fırak-ı dâllenin çıkış sebepleri ile başlayan yazı dizisi, fırka-i nâciye ve fırak-ı dâlle sınıfına giren gruplar hakkında verilen bilgilerle tamamlanmıştır. Çalışmada, ilk olarak İslamcı dergiler ve Cerîde-i Sûfiyye hakkında tanıtıcı ve derginin içeriği hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Daha sonra dergideki fırka-i nâciye ve fırak-ı dâlle yazıları değerlendirilmiştir. Son kısımda ise mezkûr yazı dizisinin transkripsiyonuna yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cerîde-i Sûfiyye, İslamcılık, Dergi, Fırka-i Nâciye, Fırak-ı Dâlle.

ARTICLES ON FIRKA-I NACIYE AND FIRAK-I DALLE IN CERIDE-I SUFIYYE, ONE OF THE PRE-REPUBLICAN SUFISM MAGAZINES

Abstract

In the context of the idea of Islamism, many Islamic journals have been published since Second Constitutional Monarchy. While these journals play an important role in the formation and development of the idea of Islamism, at the same time, in line with the principles of publication, they brought religious thinking to the fore in social life and built a use of Islamic language, provided a positive perception on the idea of Islamism in the society and are a source for those who want to do scientific research on thought.

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 23/01/2020, Accepted / Kabul Tarihi: 13/03/2020

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.679003>

*Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, tarik642@hotmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1912-6610>

Ceride-i Sufiyye is one of the journals that entered the publication life within the scope of the idea of Islamism, just before the declaration of the Republic between 1909-1919. It started broadcasting weekly at first, then it was published once every fifteen days and once a week towards the end of 1918. The journal has a mystical identity, but also includes literature, moral and religious writings. A total of 161 issues have been published throughout the broadcast life.

In our study, fırka-i naciye and fırak-ı dalle series of articles under the heading of the religious articles in Ceride-i Sufiyye are discussed. The article series, which started with the reasons for the release of fırak-ı dalle about the groups in the fırka-i naciye and fırak-ı dalle class. In the study, firstly, introductory information about Islamic journals and Ceride-i Sufiyye and explanatory information about the content of the journal were given. Later, fırka-i naciye and fırak-ı dalle articles in the journal were evaluated. In the last part, the transcription of the aforementioned series of articles is given.

Keywords: Ceride-i Sufiyye, Islamism, Journal, Fırka-i Naciye, Fırak-ı Dalle.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren günümüze kadar İslamcılık¹ düşüncesi bağlamında birçok dergi neşredilmiştir. Osmanlı'nın son döneminde yayın hayatına başlayan bu dergiler, sadece Osmanlı toplumunda değil aynı zamanda farklı coğrafyalardaki Müslümanlar tarafından da yoğun ilgi görmüştür. Şüphesiz bu dönemde yayımlanan eserlerin en önemli özelliği, İslamcılık düşüncesinin oluşmasına ve gelişmesine katkı sunmuş olmalarıdır. Aynı zamanda söz konusu yayınların yayın politikaları da yine İslamcılık düşüncesi ekseninde belirlenmiştir.

İslamcılık düşüncesinin evrelerini ve yaşadığı değişiklikleri merak eden birinin bakacağı ilk kaynaklar arasında İslamcı dergiler bulunmaktadır. Zira bu dergiler, İslamcılık düşüncesinin tarihi süreçte aldığı her şekli, usulü ve değişimleri birebir yansıtmıştır. Doğal olarak dergiler, konuyla alakalı başvurulabilecek önemli eserlerden biri olma özelliği taşımaktadır.² Ancak İslamcılık gibi bir dönemin önemli düşüncesini, salt İslamcı dergiler üzerinden anlaşılamayacağını da bilinmesi gerekir.

İslamcı dergilerin en önemli rolü, şüphesiz İslamcılık düşüncesinin oluşumuna ve gelişimine katkı sağlamış olmasıdır. İslamcılık düşüncesi, her ne kadar zihinlerde özellikle 1870'den itibaren Osmanlı Devleti'nin resmi ideolojisi olsa da, düşüncenin ortaya çıkışı 1908'de yayın hayatına başlayan Sırât-ı Müstakîm sayesinde gerçekleşmiştir.³ Dolayısıyla İslamcılık düşüncesi, İslamcı düşünceye mensup bir derginin neşri ile hayat bulmuştur.

---

¹ İslamcılık en temelde, 19 ve 20. asırlarda İslam dinini her yönüyle yeniden dünyevi hayata hâkim kılmaktır. Ayrıca İslam ümmetini akli esas alarak sömürü, zulüm esaret ve taklitten kurtararak daha medeni bir hale getirmek, onların bir olmasını sağlamak ve geliştirmek amacıyla yapılan politik, düşünsel ve ilmi çalışmaların bütünüdür. İsmail Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013): 17.

² Vahdettin Işık, "İslamcı Dergilerin Gündemi: Tarih, Hafıza ve Değişim (1908-2008)", *Sosyoloji Divanı* V/10 (2017): 111.

³ Bülent Varlık, "Mütareke ve Milli Mücadele Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 5: 1203.

II. Meşrutiyet’ten sonra, İslamcı aydın ve düşünürler serbestçe görüşlerini ifade edebilme özgürlüğünü yakalamıştır. Bu dönemde fikirler serbestçe tartışılabilmiş, tartışma, açıklama ve benzeri etkinlikler serbestçe hayat geçirilebilmiştir. Ülkeye hâkim olan özgürlükçü havanın da etkisiyle birçok dergi yayın hayatına atılmıştır. Bu dönemin en meşhur İslamcı dergileri arasında yukarıda da zikrettiğimiz Sırât-ı Müstakîm (Sebîlürreşad)⁴, Beyânü’l-Hak, Habl-i Metîn, İlisam, Cerîde-i İlmiyye ve 1909-1919 yılları arasında yayımlanan Cerîde-i Sûfiyye bulunmaktadır.⁵

1. Cerîde-i Sûfiyye Dergisi

6 Mart 1325’te (19 Mart 1909) tarihinde sahibi Hasan Kazım tarafından çıkarılmaya başlanan Cerîde-i Sûfiyye’nin künyesine bakıldığında başyazar olarak Mustafa Fevzi Efendi, Yazı İşleri Müdürü olarak ise Hasan Kazım’ın adı geçmektedir.⁶ Ancak dergi ile ilgili bazı ansiklopedik kaynaklarda Cerîde-i Sûfiyye’nin Başyazarı olarak Ali Fuad’ın adı zikredilmektedir.⁷

Başlangıç sayıları dört sayfadan oluşan derginin temel sloganı, ilk sayının kapağında görüldüğü üzere, ana başlığın hemen altında yer almaktadır. Buna göre alt başlıkta yer alan, “*Rehber-i Serîat-i Muhammediyye, kâfil-i hukûk-i Osmâniyye, hâdim-i millet-i İslâmiyye*” ifadesi, derginin temel ilkesini ifade etmektedir. Bu ilke, 7 Eylül 1911 tarihinde yayımlanan 1. cildin 6-1. sayısında, “*şimdilik on beş günde bir neşr olunur. Tasavvuftan bâhis, dînî cerîde-i İslâmiyyesidir*” şeklinde değiştirilmiştir.

On senelik yayın hayatında, 161 sayı⁸ olarak neşredilen derginin, 1 Eylül 1919 tarihinde yayın hayatı sona ermiştir.⁹ Derginin içeriği incelendiğinde on yıl boyunca yayımlanan sayfa aralığı dört ile on sayfa arasında değişmiştir. Özellikle yayının ilk yıllarında dörder sayfa, yıllar ilerledikçe de sekiz, on ve on iki sayfa halinde yayımlanmıştır.

Günümüzde Cerîde-i Sûfiyye’nin sayılarının tamamı yeniden okuyucu ile buluşturulmuştur. 2013 yılında İlmi Etüdler Derneği tarafından “*İslamcı Dergiler Projesi*” adıyla başlatılan proje ile 1908-2010 yılları arasında neşredilen yaklaşık otuz bin dergi bu süreçte yeniden okuyucuyla buluşturulmuştur. Ayrıca söz konusu dergilerle ilgili olarak adı geçen derneğin önderliği ve Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın desteği ile organize edilen sempozyumlar düzenlenmiştir.¹⁰ İslamcılık düşüncesinin faaliyet alanına giren İslamcı dergileri tespit ederek kayıt altına almak, projenin temel amacıdır. Böylece tarihsel süreçte yayımlanan dergiler kayıt altına alınmakla birlikte İslamcılıkla ilgili yapılan veya yapılacak olan çalışmalara kaynaklık teşkil etme imkânı sağlanmıştır.¹¹

⁴ İsmail Kara, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İslamcılık Tartışmaları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 5: 1409-1412.

⁵ Varlık, “Mütareke ve Milli Mücadele Basını”, 1203.

⁶ İslamcı Dergiler Projesi: “Cerîde-i Sûfiyye”, <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/8/ceride-i-sufiyye>.

⁷ Mustafa Kara, “Cerîde-i Sûfiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), VII: 410.

⁸ İslamcı Dergiler Projesi: “Cerîde-i Sûfiyye”, <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/8/ceride-i-sufiyye>.

⁹ Kara, “Cerîde-i Sûfiyye”, 410.

¹⁰ İlmi Etüdler Derneği, İslamcı Dergiler Projesi ve dernek tarafından düzenlenen etkinliklerinin bkz. <https://www.ilem.org.tr/islamci-dergiler-projesi/>, <https://idp.org.tr/hakkinda>.

¹¹ Proje ile ilgili detayların yer aldığı tanıtım broşürü için bkz. http://idp.org.tr/uploads/tanitim_brosuru.pdf.

2. Cerîde-i Sûfiyye Dergisinin İçeriğine ve Akâid Konularına Genel Bir Bakış

1909-1919 yılları arasında yayımlanan Cerîde-i Sûfiyye, ilk başta haftalık daha sonra iki haftada bir ve 1918 yılının Kasım ayında yine haftalık olarak değişik aralıklarla yayımlanmıştır.¹² Cerîde-i Sûfiyye'nin yayın ilkesi doğrultusunda tasavvuf başta olmak üzere edebiyat, ahlak ve dini konularda yazılara yer verilmiştir. Ancak ağırlıklı olarak, tasavvufi tarikatlar ve alanla ilgili çalışmalar yer almıştır. Bu yönüyle Cerîde-i Sûfiyye için kaynaklarda döneminde yayımlanan tasavvuf merkezli dergiler içerisinde Cumhuriyet Öncesi yayımlanan en uzun ömürlü dergi olduğu geçmektedir.¹³

Dergi her ne kadar tasavvufi bir dergi olarak adlandırılmışsa da içerikte ahlâkî, edebî, siyâsî ve güncel yazılara da yer verilmiştir. Ancak toplumda bir dergiden ziyade, haftalık veya on beş günde bir çıkan gazete şeklinde anlaşılmıştır.¹⁴

Derginin ilk sayısında, “*niçin bu dergi yayın hayatına atılmıştır*”? sorusunun cevabı, Ali Fuad tarafından kaleme alınan “*Mesleğimiz*” başlıklı yazıda dile getirilmiştir. Buna göre Fuad, derginin asıl amacının ne olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

Şimdilik Cerîde-i Sûfiyye'yi ahlâkî, dînî, ve tasavvufî olmak ve ahkâm-ı şer'iyye-i Muhammediyye'ye muvâfık ve i'tikâd-ı fırka-i nâciyyeye mutâbık bulunmak üzere birkaç makâle iştiğâl eyleyecektir. Mesâil-i şer'iyye-i esâsiyye ıstılâhât-ı evliyâ ile mezc edilecek olursa zevk-u mevhûmîden ezvâk-ı müteaddide-i asliye hâsıl olur ki esâs mes'ele demektir. Ehline göre ma'lûm ve ârife ise işâret kâfidir. Hemân Cenâb-ı Hakk ve Feyâz-ı Mutlak tevfiât-ı Sübhâniyyesine mazhar buyursun.¹⁵

İlk sayıdan itibaren özellikle dini konularda yazılan yazılara bakıldığında akâid konularına geniş yer verildiği görülmektedir. Derginin sayıları incelendiğinde, ilk sayılarından itibaren akâid alanında birçok yazı dizisinin hazırlandığı ve yayımlandığı görülmektedir. Örneğin ilk sayıda, Ali Fuad'ın yukarıda adı geçen yazısından başka, “*İtikad Hatırası, İtikattan bir nebze, Hakikat-i İman ve İslam, Ruyetullâh-i Teâlâ, Adl ve Adl-i İlâhî, Ruh Nedir? Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet*” başlıklı yazıların tamamı akâid konularını ele almaktadır. Derginin diğer sayılarında da durum benzer olup dini konularla beraber diğer sosyal alanlarda yazılan yazılara yer verilmiştir.

Yukarıda dile getirdiğimiz başlıkların önemli bir kısmı, seriler halinde yayımlanıp numaralandırılmıştır. Örneğin, *İtikattan bir nebze*¹⁶ ile başlayan akâid konuları, “*İtikad Hatırası*¹⁷ ve “*Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet*” başlıklı yazı ile seri halde sekiz sayıda yayımlanmıştır.

¹² Dergi hakkında detaylı bilgiyi, İlmî Etüdler Derneği tarafından 2013 yılında başlatılan “*İslamcı Dergiler Projesi*” nin internet sayfasından bulmak mümkündür. Ayrıca bütün sayılara PDF olarak buradan ulaşmak mümkündür. Bkz. <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/8/ceride-i-sufiyye>

¹³ Kara, “Cerîde-i Sûfiyye”, 410; Semih Ceyhan, “Cerîde-i Sûfiyye Başyazarı Mesnevîhan Ali Fuad Efendi'ye Göre Sufiler ve Tasavvuf ve Felsefe,” *Sabah Ülkesi Kültür ve-Sanat ve Felsefe Dergisi*, (2018): 62-67.

¹⁴ Atilla Kaşıkçı, *Bütün Yönleriyle Ceride-i Sufiye (İnceleme-Dizin)*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994): 20.

¹⁵ Ali Fuad, “Mesleğimiz”, *Cerîde-i Sûfiyye*, I/1: 1, (1909): 1.

¹⁶ “İtikadattan Bir Nebze”, *Cerîde-i Sûfiyye*, (11 Ocak 1912), I/6-9: 4.

¹⁷ Ayrıca bkz. “İtikad Hatırası”, *Cerîde-i Sûfiyye*, (19 Mart 1909), I/1: 4.

Konu ile alakalı yazılan yazılar şunlardır:

“Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet” Makaleleri			
No	Yazar	Makale Adı	Dergi, Sayı, Cilt, Sayfa
1	Belirtilmemiş	Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt. 1, Sayı. 1, 19 Mart 1909, 4.
2	Ali Fuad	Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt. 1, Sayı. 3, 2 Nisan 1909, 4.
3	Ali Fuad	Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt. 1, Sayı. 3, 2 Nisan 1909, 4.
4	Ali Fuad	Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet (Mertebe-i Ef'âl-i İbâd)	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt. 1, Sayı. 4, 9 Nisan 1909, 2.
5	Ali Fuad	Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet (Mertebe-i Ef'âl-i İbâd)	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt. 1, Sayı. 5, 16 Nisan 1909, 1.
6	Belirtilmemiş	Akâid-i Fırka-i Nâciye ve İsbât-ı İtikad-ı Ehl-i Sünnet ve Mertebe-i Ef'âl-i İbâd	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt. 1, Sayı. 6-1, 7 Eylül 1911, 4.
7	Belirtilmemiş	Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı İtikad-ı Ehl-i Sünnet ve Mertebe-i Ef'âl-i İbâd	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt. 1, Sayı. 6-2, 22 Eylül 1911, 4.
8	Belirtilmemiş	Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet ve Mertebe-i Ef'âl-i İbâd	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt. 1, Sayı. 6-3, 7 Ekim 1911, 4.

Çalışmamıza konu olan ve aşağıda listelenen “fırka-i nâciye ve fırak-ı dâlle” başlıklı yazılar ile yukarıda listelenen akâid serisi arasında bir bağlantı olup olmadığı veya aynı müellif tarafından kaleme alınıp alınmadığıyla alakalı doğrudan bir malumat bulunmamaktadır. Her ne kadar yukarıdaki akâid yazılarında bazen tam bazen eksik de olsa yazar isminden bahsedilmiştir. Fakat fırkalarla ilgili yazı dizisinde ve önceki yazılarda hiçbir şekilde müellif ismine yer verilmemiştir.

Derginin 1. cildinin 6-1. sayısında fırka-i nâciyeden bahsedilmiş,¹⁸ iki sayı sonra kaleme alınan yazıda da fırka-i nâciye ile ilgili malumatla ilgili olarak, “fırka-i nâciye'nin i'tikâdâtı hakkında verilecek izâhât, gazetemizde söylenile gelmekte olup şimdi burada fırak-ı dâllenin aslıyla bire birer şu'bât-ı sâiresinden bahs edeceğiz.”¹⁹ şeklinde dergideki farklı bir köşe yazısında ele alınacağı ifade edilmiştir. Ancak “akâid” şeklinde yukarıda zikredilen yazı dizisi incelendiğinde doğrudan Ehl-i Sünnet'e yer verilmediği görülmüştür. Bu seride ele alınan konulara geçmeden önce şunu ifade etmek gerekir ki bu yazılarda genel olarak kelimeler ilmine dair konular, Ehl-i Sünnet bakış açısıyla ele alınmıştır. Ayrıca benzer konularda Mutezile gibi bazı fırka ve mezheplerin görüşlerine de aktarılmıştır.

¹⁸ Söz konusu yazı için bkz. “Akaid-i Fırka-i Nâciye ve İsbât-ı İtikad-ı Ehl-i Sünnet ve Mertebe-i Efal-i İbâd”, *Cerîde-i Sûfiyye*, (7 Eylül 1911), I/6-1: 4.

¹⁹ “Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle”, *Cerîde-i Sûfiyye*, (7 Ekim 1911), I/6-3: 3.

“Akâid” başlıklı yazıları yukarıda verdiğimiz yayın sırasına göre değerlendirecek olursak;

“Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet” başlığı ile yazılan ilk dört yazıda, Allah’ın varlığı ele alınmıştır. Allah’ın varlığı başlığı altında sıfatlar bahsine yer verilmiş, özellikle de kıdem sıfatı üzerinde durulmuştur. Ayrıca Allah’ın araz olup olmadığı bahsi tartışılmış ve bu tartışma, Ehl-i Sünnet’e göre araz, “mütehayyiz ile kâim bir vücuddan ibârettir” ilkesince Allah’ın araz olamayacağı ifade edilmiştir. Aynı başlık altında Allah’ın cisim, cevher, ma’dûd ve mahdûd, müteba’iz ve mütehayyiz ve onlardan mürekkebe olmadığı üzerinde durulmuştur. Ayrıca “Allah mütenahi değildir. Zira tenâhî, makâdir ve ‘i’dâdın sıfatındandır” ifadesi ile varlığının bir başka boyutu ele alınmıştır. Son olarak Allah’ın üzerine zamanın cârî olmadığı ayrıca Allah’ın bir şeye müşâbih ve mümâsil olamayacağı dile getirilmiştir.

Aynı başlığın ikinci ve üçüncü yazı dizisinde, genel olarak Allah’ın ilim sıfatı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Allah’ın ilminden hiçbir şeyin hâriç kalamayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca bu başlıkta ele alınan bir diğer mesele olan âlem bahsinde, “âlem, cemî’ eczâ ve sıfatıyla muhdestir. Buna göre Allah âlemi ademden mevcûda ihraç etmiştir. Yani âlemi, ma’dûm iken mevcûd hale getirmiştir” denilmektedir.

“Akâid-i Fırka-i Muhammediye ve İsbât-ı Akâid-i Ehl-i Sünnet (Mertebe-i Ef’âl-i İbâd)” başlığı ile serinin beşinci yazısında, ilk olarak Allah’ın fâil-i hakîkî ve fâil-i mutlak olduğu ifade edilmiştir. Buna göre Allah, bütün eşyayı sıfat ve ahkâmıyla yaratmıştır.

Bu yeni başlık altında, daha sonra Mutezile bahsine geçilmiştir. Buna göre Vasıl b. Ata, Mutezile mezhebinin reisidir. Burada Mutezile ilgili ilk olarak ef’âl-i ibâd bahsi ele alınmış ve Mutezile’nin fiilleri, kulların kudretlerine isnad ettikleri ifade edilmiştir. Ayrıca kaderi red ettikleri için “Kaderiyye” şeklinde lakaplarının olduğu zikredilmiştir. Ayrıca konu içerisinde Vasıl b. Ata ile hocası Hasan el-Basrî arasında büyük günah işleyeninin durumu hakkında verilen hüküm meselesi sonucunda meydana gelen i’tizal (ayrılış/kopuş) süreci ele alınmıştır.

“Akâid-i Fırka-i Naciye ve İsbât-ı İtikad-ı Ehl-i Sünnet ve Mertebe-i Ef’âl-i İbâd” başlıklı son üç yazıda ise Cebriyye mezhebi ele alınmıştır. Buna göre Cebriyye, “Cebriyye-i Hâlisâ” ve “Cebriyye-i Mutavassita” olmak üzere iki kısma ayrılır. Cebriyye-i Hâlisâ, kul için icrâ-yı fiilde asla kudret yoktur diyenlerdir. Cebriyye-i Mutavassita ise, kula bir kuvvet-i hâdisâ isbât ederler. Cebriyye-i Mutavassita da kendi içerisinde ikiye ayrılır. Bir grup, kudrete fiilde eser isbât ederler ki buna kesb denir. Diğerisi ise eser isbât etmezler. Bu son grup Cehm b. Safvan’ın grubudur.

3. Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle Makalelerinin İçeriği

Dergide, seri halinde yayımlanan bir diğer yazı dizisi, çalışmamıza konu teşkil eden “Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle” konusudur. İslam âlimleri, İslam Tarihinin erken dönemlerinden itibaren toplumda ortaya çıkan grupları belli kıstaslar doğrultusunda hak ve batıl olarak ikiye ayırmıştır. İslam Mezhepleri Tarihi literatüründe, 73 fırka hadisinden²⁰ yola çıkarak, yetmiş iki fırkanın cehennem, bir fırkanın ise kurtuluşa eren

²⁰ “Benim ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Birisi dışında hepsi ateştedir. “O hangisidir” diye sorulduğunda, o da benim ve ashabımın sahip olduğu dinî anlayışa sahip olandır şeklinde cevaplandırdı.” (Tirmîzî, “İmân”, 18).

fırka olarak cennete gireceği müjdelenmektedir.²¹ Söz konusu kurtuluşa eren grup, erken dönemlerden beri fırka-i nâciye olarak isimlendirilmiştir.²² Dinin zorunlu olarak kabul edilmesi gereken temel esaslarını kabul etmekle beraber, bu esasları ortadan kaldırmayı amaçlamayan yorum ve inanışları benimseyen gruplar, fırak-ı dâlle olarak kabul edilmiştir.²³ Bu tasnif yapılırken, Ehli Sünnet’in merkeze alınarak fırka-i nâciye olarak isimlendirildiği bunun dışındakilerin ise fırak-ı dâlle olarak kabul edildiği görülmektedir.

1911’de derginin birinci cildinin altıncı sayısı yayımlanmaya başlanmış olup 6-2. sayıdan itibaren yedi sayı boyunca fırka-i nâciye ve fırak-ı dâlle ele alınmıştır. Ancak İslamcı Dergiler Projesi Kataloğu’nda, fırak-ı dâlle terimi ilk sayıda “*fark-ı dâlle*” şeklinde yazılmıştır. Ayrıca yazıların tamamı, yazarı belirtilmeden yayımlanmıştır. Ancak bir heyet tarafından yazıldığı bir gerçektir. Zira yazı dizisinin birçok yerinde “*biz*” ve çoğul ifade kullanımı bulunmaktadır. “*Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle*” başlıklı yazı dizisinde yer alan yazılar şunlardır:

“Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle” Makaleleri			
No	Yazar	Makale Adı	Dergi, Sayı, Cilt, Sayfa
1	Belirtilmemiş	Fark-ı Dâllenin Sebeb-i Zuhuru Nedir?	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt: 1, Sayı: 6-2, 22 Eylül 1911, 2-3.
2	Belirtilmemiş	Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt: 1, Sayı: 6-3, 7 Ekim 1911, 3.
3	Belirtilmemiş	Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt: 1, Sayı: 6-4, 23 Ekim 1911, 3.
4	Belirtilmemiş	Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt: 1, Sayı: 6-5, 6 Kasım 1911, 3.
5	Belirtilmemiş	Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt: 1, Sayı: 6-6, 23 Kasım 1911, 3.
6	Belirtilmemiş	Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt: 1, Sayı: 6-7, 11 Aralık 1911, 4.
7	Belirtilmemiş	Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle	<i>Cerîde-i Sûfiyye</i> , Cilt: 1, Sayı: 6-8, 26 Aralık 1911, 4.

“*Fark*” veya “*fırak*” şeklinde ele alınan bu yazı dizisinde, sadece fırak-ı dâllenin ele alındığını söylemek mümkündür. Çünkü derginin birinci cildin 6-2. sayısında, açıkça fırak-ı dâlle ile ilgili bilgilendirme yapılacağı hususu, “*bundan böyle gazetemizin bir sütununu fırak-ı dâllenin mezâhibin tavzihine hasr edeceğimizi beyân ederiz.*”²⁴ şeklinde ifade edilmiştir. Ancak “*fırka-i nâciye ve fırak-ı dâlle*” yazı dizisinde, fırka-i

²¹ İslam ümmeti arasında “*öteki*” kavramı İslam milleti dairesinde mezhebi kaygı bağlamında ön yargılı olarak kullanılmıştır. Bu kullanım çerçevesinde öteki, sahîh-fâsîd, hak-bâtil, Hak ehli-bid’at ehli şeklinde isimlendirilmiştir. Fevzi, Rençber, “İslam Birliği İnşâsında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 10, Sayı: 1, (Bahar 2017), 77-102.

²² Bekir Topaloğlu, “Fırka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 35.

²³ Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Bid’at”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 501-505. İbn Hazm, bu çerçeveyi daha da genişleterek Ehl-i Sünnet dışında kalan diğer bütün mezhepleri bidat ve dalâlet ehli (ehl-i bid’at) olarak ifade etmiştir. Bkz. İbn Hazm Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Faşl fi’l-milel ve’l-ehvâ’ ve’n-nihâl (Dinler ve Mezhepler Tarihi)*, çev. Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 2: 16.

²⁴ “Fark-ı Dâllenin Sebeb-i Zuhuru Nedir?”, *Cerîde-i Sûfiyye*, (22 Eylül 1911), I/6-2: 2-3.

nâciye'den bahsedilmediğini de söylemek gerekir. Bununla birlikte fırkalarla ilgili bu yazı dizisi başlamadan önce gazetede niçin bu yazılara yer verileceğine dair bir açıklama mevcut değildir. Sadece ilk yazının başında, halk arasında ortaya çıkan şek ve şüphelerin şeytanın işleri olduğu ifade edilmiş ve yedi hususta bu şüpheler ortaya konmuştur. Daha sonra fırak-ı dâllenin ortaya çıkış nedeninin işte bu şüpheler olduğu ifade edilmiştir.²⁵ Dergi, ikinci sayının başında da, fırak-ı dâllenin inanç konularına Ehl-i Sünnet perspektifinden cevaplar verileceği söylenmiştir.²⁶ Bu ifadelerin dışında herhangi bir yazılış amacı dile getirilmemiştir.

Yazı dizisinde, yukarıda da belirtildiği gibi fırak-ı dâllenin itikadi görüşleri ele alınmıştır. Burada fırak-ı dâlle terkibi ile öncelikle Mutezile mezhebi kastedilmiştir.²⁷ Mutezile içindeki grupların temel görüşleri ele alınmış, bu görüşler, yazıyı kaleme alanlar tarafında yer yer eleştirilmiş ve Ehl-i Sünnet'in tavrı ortaya konmuştur. Bu tavrı ortaya konurken de yer yer ayet ve hadislerle desteklenmiştir.

Dergide yayımlanan serinin ilk yazısı, fırak-ı dâllenin ortaya çıkışı ile alakalıdır. Buna göre fırak-ı dâlle, şeytanın şüphelerinden kaynaklanmaktadır. Şeytan, Hz. Âdem'in yaratılması konusunda yedi şüphe ortaya atmıştır. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu bu yedi şüphe ele alınmıştır. Şeytanın yedi şüphesi izah edildikten sonra, bunun şeytanın enaniyetinden kaynaklandığı dile getirilmiştir. Burada son olarak mezheplerin gulûv ve taksîr²⁸ olmak üzere iki şekilde ortaya çıktığı, ayrıca şey-i ûlâdan Hulûliyye, Tenâsühiyye, Müşebbihe, Gulât-ı Ravâfız mezhepleri şey-i sâinden Kaderiyye, Cebriyye, Mücessime²⁹ mezheplerinin ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

²⁵ “Fark-ı Dâllenin Sebeb-i Zuhuru Nedir?”, 2-3.

²⁶ “Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle”, *Cerîde-i Sûfiyye*, (7 Ekim 1911), I/6-3: 3.

²⁷ Kelime olarak “ayırarak, uzaklaştırmak” anlamındaki “azl” kökünden türeyen “Mu'tezile” kelimesi, “uzaklaşan, ayrılıp bir köşeye çekilen” manasına gelmektedir. İtikadî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelâm mezhebidir. İlk çıkışıyla alakalı farklı görüşler dile getirilse de Sünnî kaynaklarında Mu'tezile isminin, Vâsıl b. Atâ'nın hocası Hasan el-Basrî'nin ders halkasından ayrılması üzerine hocasının Vâsıl'ın kendilerinden ayrıldığını, uzaklaştığını veya i'tizâl ettiğini söylemesi üzerine ortaya çıktığı üzerinde durulmaktadır. Bkz. İlyas Çelebi, “Mu'tezile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 391.

²⁸ Gulûv, kelime anlamı olarak sözlüklerde, “aşırılığa kaçmak, haddi aşmak” manalarına gelmektedir. Bkz. Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Kahire: Dârü'l-Maârif, ty.), 3290; Terim anlamı ise daha çok dini alanda kullanılmakla birlikte, Kur'an ve Sünnet temelli İslami anlayışın hududunu aşan söz, fiil ve diğer tavırları ifade etmektedir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Gulûv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), XIV: 192; Gulûv kavramı kaynaklarda “taksîr” kavramı ile birlikte zıtlık bağlamı içerisinde kullanılmaktadır. Şehristânî, “gulûv” kavramını “taksîr” kavramını birlikte kullananlardan biridir. Gulûv ve taksîr kavramlarını Şîa ve Gâliyye mezhepleri üzerinden ifade etmiş ve onların inançlarından hareketle gulûv ve taksîre düştüklerini zikretmiştir. Örneğin Şîa bazı düşüncelerinden dolayı gulûv ve taksîre düşmüştür. Buna göre gulûv, imamların bazılarının Allah'a benzetilmesi; taksîr ise Allah'ı bizzat yaratılanlardan birine benzetmektir. Bkz. Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ahmed Fehmî Muhammed, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), I: 90.

²⁹ Mücessime, Allah'ın varlığı meselesinde cisim-cisimleştirme düşüncesinden dolayı bu ismi almıştır. Ancak bazı klasik Mezhepler Tarihi eserlerinde ayrı bir mezhep olarak değil de Müşebbihe ile eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bkz. İlyas Üzüm, “Mücessime”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), XXXI: 449; İmam Mâturîdî “*Kitâbü't-Tevhîd*”de, Allah'a cisim veya cismânî özellikler atfeden grup olarak Müşebbihe'yi zikretmiştir. Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûcî, (Beyrût: Dârü's-Sâdir; İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, ty.), 159, 168, 188.

Mutezile, ele alınan ilk mezheptir. Mutezile'nin müşebbehü'l-ef'âl olduğu; Müşebbihe'nin ise, hulûliyyetü's-sıfât olduğu dile getirilmiştir. Bu yolda ortaya çıkan şekk ve şüphelerin, girişte de denildiği gibi Şeytan'ın şüpheleri olduğu yinelenmiştir.

“Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle” başlıklı ikinci yazıda, yetmiş üç fırka hadisi ele alınmıştır. Buna göre Yahudilerin yetmiş bir, Hristiyanların yetmiş iki ve Müslümanların da yetmiş üç fırkaya ayrıldığı zikredilmiştir. Fırka-i nâciye hakkında gazete tarafından bir başka yerde malumat verileceğinden dolayı doğrudan fırak-ı dâlle'yi anlatmaya devam etmişlerdir. Temelde fırak-ı dâllenin yedi olduğu ancak kollarıyla birlikte yetmiş iki olduğu ifade edilmiştir. Buna göre fırak-ı dâlle, “birincisi Mutezile; ikincisi Şî'a; üçüncüsü Havâric; dördüncüsü Mürctie; beşincisi Neccâriyye; altıncısı Cebriyye; yedincisi Müşebbihe”den ibârettir.

Mutezile'nin bazı hususlarda birbirleriyle ittifak ettiklerini bazı huşularda da ihtilafa düştüklerini bundan dolayı da kendi içinde yirmi fırkanın ortaya çıktığını zikretmişlerdir. Ancak Cerîde-i Sûfiyye'de bu gruplardan dördüncüsü hakkında bilgi vererek yazı dizisi sona ermiştir.

Mutezile'nin kendi içinde ittifak ettikleri itikadi meselenin başında Allah'tan başka hiçbir varlığın kadim olmaması gelmektedir. Ancak Ehl-i Sünnet'in Allah'ın kıdemi hususunda ileri sürdükleri sekiz sıfatı da nefyetmişlerdir. Buradan da Allah'ın kelamının mahlûk ve sonradan yaratılmış olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bazı ses ve harflerden oluşan kelimadan gayri bir kelamın olmadığını ileri sürmüşlerdir. İtikadi meselelerde, Mutezile'nin ileri sürdüğü bir diğer husus ise, Allah'ın gözle görülmesi (ru'yetullah) hususunu nefy etmeleridir. Ayrıca onlar hüsün ve kubuhun akli olduğunu düşünürler. Mutezile, aklın ne tamamen muteber ne de külliye heder olduğunu söylemektedir. Yani aklın da şerîatin de etkisi mevcuttur. Mutezile, cebri, “Hakk Teâlâ'ya tefvîz-i ümûrda ifrât derecesine çıkmak” olarak ifade ederek cebr ile insanın irade ve seçim hakkının yok edildiğini savunurlar. Yine Mutezile, şer ve kabahatleri açıklarken, “şürûr ve kabâiyihün mücid-i müstakilli abd” tabirini kullanmışlardır. Ayrıca bir şeyin iyiliğini belirleyici olan unsurun da akıl olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Mutezile'nin itikadi görüşleri içerisinde özellikle kesb teorisine genişçe yer verilmiştir. Buna göre kulun kesb ve iradesi, “abdın kesb ve irâdesi illet-i müessire olmayıp hakkında illet-i müessire Hakkın halkıdır.” şeklinde açıklanmıştır. İyiliğin ve kötülüğün yaratılması hususunda ise, “Cenâb-ı Hakkın kabîh olan bir şeyi mürîd olması kabîhtir. Kabîhi halk kabîh olduğu gibi.” şeklinde düşünmektedirler.

Mutezile'nin kolları ele alınırken ilk olarak, fırka-i ûlâ yani Vâsiliyye ele alınmıştır. Vâsiliyye, Vâsıl bin Ata'ya tabi olanlardır. Ve burada Vâsıl bin Ata ile Hasan el-Basrî arasında geçen meşhur hadiseye yer verilmiştir.

Vâsiliyye'nin temelde dört husustan dolayı i'tizâl ettiği ileri sürülmüştür. Bunlar şunlardır:

- Allah'ın sıfatlarını inkâr ve zatından gayri kadîm olmamasıdır.
- Kaderi nefy edip şer, kötülük zulüm gibi unsurların Allah'ın takdiriyle olduğunu düşünürler.
- Küfür ile iman arasında bir yerin, el-menzile beyne'l-menziletayn olduğunu ileri sürerler.
- Dördüncü meseleyi ise, “şâyân-ı i'timâd olmayan ba'zı mesâil üzerinde ittifaklardır” olarak açıklarlar.

Ancak yazar/yazarlar, bu ve benzeri fırkalardan kesinlikle uzak durulması gerektiğini de dile getirmiştir.

Mutezile'nin ikinci fırkası olarak Huzeyliyye; üçüncü fırka olarak İbrâhîm b. Seyyâr b. Hâni' en-Nazzâm'a tabi olan Nazzâmiyye ve dördüncü fırka olarak da Hâitiyye nâmıyla bilinen Muahmed bin Hâita'nın ashâbı konu edinilmiştir.

Çalışmada, her ne kadar Mutezile'nin yirmi alt kolu hakkında bilgi verileceği söylenmişse de dördüncü grup Hâitiyye ile birlikte yazı dizisine son verilmiştir. Sonraki sayılarda yaptığımız taramada da, fırka veya mezhepler ile ilgili herhangi bir yazı dizisine veya ifadeye rastlanmamıştır.

4. Yazıların Transkripsiyonu Hakkında

Cerîde-i Sûfiyye'de yayımlanan yedi yazı dizisinin dili Osmanlı Türkçesi'dir. Genel olarak metnin sadece transkripsiyonu yapılmış olup yorum ve detaylara girilmemiştir. Çalışmada kullandığımız nüshalar, İslamcı Dergiler Projesi tarafından yayımlanan nüshalardır. Bu nüshalar, söz konusu projenin internet sayfasında, üyelik kayfı yapılmak suretiyle herkesin kullanımına açıktır.

Dergideki konu ile ilgili yazılar, ortalama bir iki sayfa olup sayıdan sayıya değişmektedir. Çalışmamızda genel olarak basit transkripsiyon kuralları uygulanmış olup özellikle Osmanlıca ve Farsça kelimelerde yer alan uzatılacak harflerde uzatma işareti kullanılmıştır. Ancak Türkçe kelimelerde uzatma işareti kullanılmamıştır. Metin, günümüz okuyucusunun daha rahat anlayabilmesi için olabildiğince günümüz Türkçesi'ne uygun hale getirilmiştir. Ayrıca yazı dizisinin biçimsel özelliklerinde de bir değişiklik yapılmamış orijinalliği muhafaza edilmiştir.

Yazıların transkripsiyonu verilirken, yazıların kronolojik sırası esas alınmıştır. Ayrıca her yazının başına rakamla derginin sayısı; sonuna ise dipnot verilerek künye verilmiştir. Yazı dizisinde geçen ayetlerin meali dipnotta verilmiştir. Ayetlerin meali verilirken, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an-ı Kerim Portalı kullanılmıştır.³⁰

SONUÇ

II. Meşrutiyetle birlikte hayatın farklı alanlarında olduğu gibi düşünce hayatında da özgürlükler elde edilmiştir. Bu dönemde aydınlar, başta siyasi ve dini olmak üzere hemen her konuda düşündüklerini ifade edebileceklerini dile getirmeye başlamıştır. Sansür ve istibdatın kalkması ile birlikte çoğulcu düşünce hâkim olmuş, özellikle yayın hayatında önemli gelişmeler olmuş, yeni yeni gazete ve dergiler çıkarılmaya başlamıştır.

Yayıncılık alanında toplumun her kesiminden aydınlar, içinde bulunan buhranlı durumdan bir an önce kurtulmak amacıyla farklı dergilerde bir araya gelmişlerdir. Bu dönemde İslam dinini, hayatın her alanında hâkim kılma düşüncesinden hareketle faaliyetler yürüten İslamcı camia da birçok dergi neşretmiştir. Bu dergiler, genel olarak İslamcılık düşüncesinin toplumun her alanında varlığını gösterme çabasının bir ürünü olmakla beraber İslamcılığın duygu ve düşüncesini yansıtmış, yayın akışı tamamen düşünce doğrultusunda gerçekleşmiştir. İslamcı dergiler sayesinde İslamcılık düşüncesinin tarihsel gelişimi görünür hale gelmiştir. Aynı zamanda düşüncenin gelişimine de katkı sağlamışlardır. Bu dergiler sadece Osmanlı toplumunda değil aynı zamanda o dönem Osmanlı toprağı olan ve olmayan İslam dünyasının farklı

³⁰ Bkz. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>.

kesimlerinde dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış hatta o dönem içerisinde İslam ümmetinin yeniden bir araya gelebilme umudu olmuştur.

Bu dönemde yayın hayatına giren İslamcı dergilerden biri de Cerîde-i Sûfiyye’dir. Hasan Kazım ve Ali Fuâd gibi dönemin entelektüel şahsiyetleri tarafından çıkarılan bu dergi, 1909-1919 yılları arasında yayımlanmıştır. Bu süreçte yüz altmış iki sayı olarak yayımlanmış, bu yönüyle en uzun soluklu dergi olmayı başarmıştır. Cerîde-i Sûfiyye’de, yayın politikası gereği başta tasavvuf olmak üzere ahlak, edebiyat ve dini meselelerde yazılar kaleme alınmıştır.

İlk sayılardan itibaren akâid alanında birçok yazı kaleme alınmıştır. Özellikle kelam ilminin önemli meseleleri bu yazılarda tartışılmıştır. Uzun bir yazı dizisiyle önce Ehl-i Sünnet akâidi kaleme alınmıştır. Buna paralel olarak yedi yazı dizisinde kaleme alınan fırka-i nâciye ve fırak-ı dâlle yazıları çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Her ne kadar çalışmanın temelini bu kavramlar oluşturuyor olsa da yazarların bu kavramlara tam olarak hangi anlamları yükledikleri veya bu kavramlara tekabül eden mezheplerin hangileri olduğu, söz konusu mezheplerin bu kategoride ele alınmalarının gerekçeleri, hangi Ehl-i Sünnet makâlât yazarından ya da akâid, kelam eserinden yararlanmış olabileceği vb. soruların cevapları askıda kalmıştır. Bu durumun oluşmasında, konu ile ilgili yazılması planlanan yazı dizisinin tamamlanamamış olması da bir yönüyle etkili olmuştur.

Fırkalarla ilgili yazı dizisini hazırlayan yazar veya editoryal ekip, derginin birinci cildinin altıncı sayısından itibaren fırak-ı dâlle ve alt grupları hakkında bir yazı dizisi yayımlanacağını haber vermiştir. Ancak yazıların başlığında her ne kadar fırka-i nâciye ismi bulunsa da bu konuya değinilmemiş ya da zaman yetmemiştir. Zira fırak-ı dâlle başlığı altında temel olarak Mutezile mezhebi tartışılmıştır. Mutezile mezhebinin görüşleri, Ehl-i Sünnet mezhebi çerçevesinde değerlendirilmiş genellikle eleştirilmiş ve sonuçta bir kanaat bildirilmiştir.

“Fırak-ı dâlle” tanımlaması içerisine Haricilik, Şia, Mutezile, Mürcie, Neccâriye, Cebriyye ve Müşebbihe olmak üzere yedi fırkanın girdiği söylenmişse de yazı dizisinde sadece Mutezile ele alınabilmiştir. Hatta Mutezile’nin yirmi kolu olduğu söylenmesine rağmen sadece Vâsiliyye, Huzeyliyye, Nazzâmîyye ve Hâitiyye olmak üzere dört alt koluna dair bilgiler verilebilmiştir. Daha sonra yazı dizisi bir anda kesilmiştir. Diğer sayılarda bu meseleye bir daha değinilmemiştir.

Cerîde-i Sûfiyye, Cumhuriyet öncesi yayımlanan ve en çok sayı çıkaran dergidir. Bu süreçte özellikle geniş bir okuyucu kitlesine sahip olması onu diğer dergilerden ayıran önemli özellikler arasındadır. Bu sayede uzun süre yayımlanmış ve en çok sayı çıkaran dergi olmuştur. Derginin yayın politikasına uygun olarak fırak-ı dâlle Kabul edilen mezheplerin görüşleri Ehl-i Sünnet zaviyesinden değerlendirilerek toplumu aydınlatmak amaçlanmıştır. Ancak böyle önemli bir misyonu gerçekleştirmek için yazı dizisinin tamamlanması, elbette büyük önem arz etmiş olsa da nedenini tespit edemediğimiz durumlardan dolayı bu amaç gerçekleştirilememiş ve yazı dizisi maalesef akamete uğramıştır.

KAYNAKÇA**Basılı Kaynaklar:**

“Akâid-i Fırka-i Naciye ve İsbât-ı İtikad-ı Ehl-i Sünnet ve Mertebe-i Efal-i İbad”. *Cerîde-i Sûfiyye*. I/6-2: 4. 7 Eylül 1911.

“Fark-ı Dâllenin Sebeb-i Zuhuru Nedir?”. *Cerîde-i Sûfiyye*. I/6-2: 2-3, 22 Eylül 1911.

“Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle. *Cerîde-i Sûfiyye*. I/6-4: 3, 23 Ekim 1911.

“Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle”. *Cerîde-i Sûfiyye*, I/6-6: 3, 23 Kasım 1911.

“Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle”. *Cerîde-i Sûfiyye*, I/6-5: 3, 6 Kasım 1911.

“Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle”. *Cerîde-i Sûfiyye*, I/ 6-3: 3, 7 Ekim 1911.

“Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle”. *Cerîde-i Sûfiyye*. I/6-7: 4, 11 Aralık 1911.

“Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle”. *Cerîde-i Sûfiyye*. I/6-8: 4, 26 Aralık 1911.

“İtikad Hatırası”. *Cerîde-i Sûfiyye*. I/1: 4, 19 Mart 1909.

“İtikadattan Bir Nebze”. *Cerîde-i Sûfiyye*. I/6-9: 4, 11 Ocak 1912.

Ceyhan, Semih. *Cerîde-i Sûfiyye* Başyazarı Mesnevîhan Ali Fuâd Efendi’ye Göre Sufiler ve Tasavvuf ve Felsefe. *Sabah Ülkesi Kültür ve-Sanat ve Felsefe Dergisi*. (2018): 62-67.

Çelebi, İlyas, “Mu ‘tezile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XXXI: 391-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Demir, Kenan. Osmanlı’da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849-1923). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9 (2016): 71-112.

el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Kitâbü’t-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûçî. Beyrût: Dârû’s-Sâdır; İstanbul: Mektebetü’l-İrşâd, ty.

eş-Şehristânî, Ebû’l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm. *el-Milel ve’n-Nihal*. thk. Ahmed Fehmî Muhammed, Beyrut: Dârû’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1990.

Fuad, A. “İtikad Hatırası”. *Cerîde-i Sûfiyye*, I/3: 1, 1909.

Fuâd, A. “Mesleğimiz”. *Cerîde-i Sûfiyye*, I/1: 1, 1909.

Işık, Vahdettin. “İslamcı Dergilerin Gündemi: Tarih, Hafıza ve Değişim (1908-2008)”. *Sosyoloji Divanı*. V/10 (2017): 111-138.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Faşl fi’l-milel ve’l-ehvâ’ ve’n-nihal (Dinler ve Mezhepler Tarihi)*, çev. Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.

İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü’l-Arab*. Kahire: Dârû’l-Maârif, ty.

Kara, İsmail. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İslâmcılık Tartışmaları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, V, İstanbul: İletişim Yayınları. (1985): 1409-1412.

Kara, Mustafa. “Cerîde-i Sûfiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, VII: 410. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Kara, İsmail. “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, (2013): 15-43.

Kaşıkçı, Atilla. *Bütün Yönleriyle Ceride-i Sufiye (İnceleme-Dizin)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

Rençber, Fevzi. “İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 10, Sayı: 1, (Bahar 2017), 77-102.

Topaloğlu, Bekir. “Fırka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XIII: 35 İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Üzüm, İlyas. “Mücessime”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*. XXXI: 449-450. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Varlık, Bülent. “Mütareke ve Milli Mücadele Basını”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. V, İstanbul: İletişim Yayınları, (1985): 1203.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Ehl-i Bid‘at”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. X: 501-505. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Gulüv”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XIV:192-195. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Elektronik Kaynaklar:

<https://www.ilem.org.tr/islamci-dergiler-projesi/>

<https://idp.org.tr/hakkinda>.

http://idp.org.tr/uploads/tanitim_brosuru.pdf.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/8/ceride-i-sufiyye>.

<https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>.

Ek: Fırka-ı Nâciye ve Fırak-ı Dâlle İle İlgili Makalelerin Transkripsiyonu

1. Fark-ı Dâllenin sebeb-i zuhûru nedir?³¹

Halk arasında vukû' bulan şübehât ve şükûk iblis-i lâ'inin şüpheleridir. Mukâbele-i nâsda re'y ile infirâdı ve mukâbele-i emrde hevâyı ihtiyârî ve mâddesiyle Hazret-i Âdem'in mâddesi üzerine istikbârîye bu şüpheler yedi şüphenin zuhûruna sebeb oldu. İblîs, Hazret-i Âdem'e secde ile emr olundukta imtinâ' ettikten sonra melâike ile İblîs arasında münâzara vâki' oldu. İblîs Hakk Teâlâ benim ve halkın ilâhı olduğuna kudret ve meşîyyetinden suâl câiz bulunmadığına irâde-i sübhâniyyeye ta'lik eden şeyin vücûdu pezîr olacağına ve hakkın hükmü üzerine pek çok suâller terettüb edeceğine dâir ba'zı ifâdâta bulundu.

Birincisi: Ben halk edilmezden mukaddem neden sudûr edecek kâffe-i ef'âl ve â'mâl-i allâmi'l-ğuyûb olan Cenâb-ı Perverdigâr biliyordu. Beni nîçün halk etti ve benim halk olunmamdaki hikmet ne idi?

İkincisi: Beni halk buyurdu tâ'atımdan nef' ma'siyetimden zarar yok iken beni ma'rifet üzerine mükellef kıldı. Bundaki hikmet ne idi?

Üçüncüsü: Beni halk ve ma'rifet tâ'âtiyle mükellef eyledi. Ben de bunu kabûl eyledim. Sonra Âdem'e tâ'ât ve secde ile beni nîçün mükellef kıldı? Bunda hikmet ne idi?

Dördüncüsü: Beni halk etti ve Âdem'e secde etmeden ibâ ettiğimde nîçün bana la'net etti ve beni cennetten çıkardı. Şununla ki "*senden gayriye secde etmem*". Kulumdan gayri benden bir kabih sâdır olmadı. Bunda hikmet ne idi?

Beşincisi: Beni halk buyurup ve umûman ve husûsan mükellef kılarak itâ'at etmediğimden bana la'net ederek beni cennetten çıkardı. Sonra Âdem'e ne için vusûle yol verdi. Tâ ki ikinci def'a cennete dâhil oldum ve vesvesem sebebiyle ânı ma'rûf ettim. Ve nehy olunan şecereden ânı ekl ettirdim. Eğer beni cennete girmeden men' edeydi Âdemoğlu benden râhat olup cennette muhalled kalırdı. Bundan hikmet ne idi?

Altıncısı: Beni halk ve la'nete mazhar eyledi. Ve sonra beni cennete duhûlden men' etmedi. Ve husûmet benimle Âdem arasında iken beni nîçin âdem evladının üzerine musallat kıldı. Bunda ki hikmet ne idi?

Yedincisi: Ândan mühlet taleb eylediğimde bana nîçün mühlet verdi? Eğer beni helâk edeydi halk benden râhat olurlardı. Bu âlemde şer kalmazdı. Bu imhâlde hikmet ne idi?

Cenâb-ı Fâtır-ı Akdes vahy edip, âna deyiniz ben sizin ve cemî' halkın ilâhı olduğumu teslîmde sâdık ve muhlis değilsek sözde sâdık olaydık nîçün diye hükm etmez idik. Benden gayri ilâh yoktur. Fiilimden suâl olunmam halk-ı ef'âlinden suâl olunur.

لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ

- "*Lâ yus'elu 'ammâ yef'alu vehum yus'elûn*"³² buyurdular.

Şeytanın ne idi tarzındaki suallerine enâniyyetin mahsûlüdür. Bu suâllere mümkün merteye Mesnevî-i Şerîf saâdet-i redîfde tesâdüf ettiğimiz cevapları, sorusu geldikçe yazacağız. Hikmet ilâhiyye'ye aklın tahakkümü câiz olmadığı halde la'in aklı hâkim kıldı. Hükm-ü hâlikı halkda veya hükm-ü halkı halkda icrâ etmek lâzım geldi.

³¹ "Fark-ı Dâllenin Sebeb-i Zuhuru Nedir?", *Cerîde-i Sûfiyye*, (22 Eylül 1911), I/6-2: 2-3.

³² "O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar." (Enbiyâ Suresi, 21/23)

Bunlardan biri ğulüvv diğer taksîr olur ki şey-i ûlâdan Hulûliyye, Tenâsühiyye, Müşebbihe, Gulât-ı Ravâfiz mezhepleri; şey-i sâni'den Kaderiyye, Cebriyye, Mücessime mezhepleri zâhir oldu.

Mutezile müşebbehâtü'l-ef'âldir. Ve Müşebbihe, hulûliyyetü's-sıfâttır. Mutezile'den ba'zıları ta'tile ravâfiz ise sıfât ve ecsâm ile vasf ettiler. Bu yolda olan şübehât ve şükûkun cümlesi İblis'in şüpheleridir. Hadîs-i Şerîf muktezâsınca Kaderiyye bu ümmetin mecûsîsi ve Müşebbihe Yahûdi'si ve Ravâfiz'ı ise Nasârâ'sı gibidir. Bu bâbta hakîm bi-zevâl,

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ

- “Ve lâ tettebi 'û hutuvâti 'ş-şeytân...”³³ buyurmuştur.

Bundan böyle gazetemizin bir sütununu fırak-ı dâllenin mezâhibin tavzihine hasr edeceğimizi beyân ederiz.

2. Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle³⁴

Geçenki nüshada fırak-ı dâllenin sebep-i zuhuruna dâir şeytanın şübehâtını bir tafsili beyân etmiş ve ba'de mâ fırak-ı dâllenin i'tikâdâtıyla Ehl-i Sünnet tarafından verilecek cevapların ayrıca gösterileceği va'adinde bulunmuş idik. Bu bâbta Hazret-i Fahr-i Kâ'inât;

افتترقت اليهود على احدى و سبعين فرقة و تفرقت النصارى على اثنين و سبعين فرقة و تفرقت امتى على ثلاث و سبعين فرقة

buyurmuşlardır ki bu bâbta tâife-i Yehûdün yetmiş bir; tâife-i Nasârânın yetmiş iki; Ümmet-i Muhammed'in ise yetmiş üç fırka üzerine müteferrik bulunacaklarını beyân buyurmuştur. İmâm Tirmizî dahî bu bâbta;

قالوا: من هى يا رسول الله؟ قال: ماأنا عليه و اصحابى تفرقت امتى على ثلاث و سبعين ملة كلهم فى النار الا ملة واحدة

Umde-i kâinât ve zübde-i mevcûdât olan Hazret-i Muhammed'in ümmetinin yetmiş üç fırka üzerine müteferrik olacağını ve bu yetmiş üç firkanın cümlesi i'tikâd cihetinden azâb-ı dîde olup ancak bir firkanın cennete duhul edeceği va'diyle tebşîr buyurulduğunu ve Yâ Rasûlallah o fırka kimlerden ibâret denildikte, Cân-ı Cihân ve Habîb-i Rahmân Efendimiz, “Onlar benim ve eshâbımın i'tikâdâtı üzerine olanlardan ibârettir” buyurmuşlardır.

Fırka-i Nâciye'nin i'tikâdâtı hakkında verilecek izâhât, gazetemizde söylenile gelmekte olup şimdi burada fırak-ı dâllenin aslıyla bire birer şu'bât-ı sâiresinden bahsedeceğiz.

Esâsen fırak-ı dâlle yedi olup fur'âtıyla yetmiş ikiye bâliğ olmaktadır.

Birincisi Mutezile; ikincisi Şî'a; üçüncüsü Havâric; dördüncüsü Mürcie; beşincisi Neccâriyye; altıncısı Cebriyye; yedincisi Müşebbihe'den ibârettir.

Mutezile'nin ef'âl-i 'ibâda âit i'tikâdâtını bir tafsîl-i beyân etmiştik. Şimdi i'tikâdât-ı sâiresini beyân edeceğiz. Bunlar birbiriyle ba'zı mesâilde ittifâk, ba'zısında ihtilâf eyleyerek bünyelerinde yirmi firkanın zuhûruna sebep olmuşlardır.

İttifâk ettikleri mesâilden biri, “Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'un zât-ı sübhânelerinden gayri kadîm yoktur” deyip Ehl-i Sünnet'in kîdemine zahib oldukları sekiz sıfatın kîdemini

³³ “Şeytanın adımlarını izlemeyin.” (Bakara Suresi, 2/208)

³⁴ “Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle”, *Cerîde-i Sûfiyye*, (7 Ekim 1911), I/6-3: 3.

nefy ederler. Ve bu nedende kelâm-ı Allâh'ın mahlûk ve muhdes olması tezâhür eder. Ve kelâm-ı nefsiyi nefy ederler. Ba'zı asvât ve hurûftan mürekkeb-i kelâmdan gayri kelâmın bulunmadığına zâhib olurlar.

Ve âhirette Hüdâ'nın ebsâr ile ru'yetini nefy ve hüsün kubuhun aklî olduğuna zâ'ib olurlar. Mutezile hüsün kubuhdai hâkim-i mutlak akl olduğuna zâhib oldular. Bunca vukû'ât ve tecârüb ile sâbittir ki akla bu kadar hüküm te'sîr vermek hilâf-ı hakikattir. Akıl her şeyi idrâk edebilir mi? Fakat Eşâ'iranın dediği gibi aklın hiç medhali yoktur." desek o vakitte insan cemâd gibi olmaz mı? Nasıl olsun ki insan bir nüsha-i kübrâ olsunda ona vedâ-yı hikemiyye olan akıl büsbütün hükümden ıskât eylesin. Bu da hikmet-i hâtîme-i münâfîdir. Binaen aleyh, bu bâbta hakikat-i mes'elenin nokta-i i'tidâlini bulup ifrât ve tefrîte gitmeyerek mes'elenin iki ucunu birleştirmek lâzım gelir. Aklın temyîzi, idrâki vardır. Ba'zı ümûr-ı haseneyi kable'ş-şer' gerek kesb ile ve gerek bilâ kesb idrâk iledir.

3. Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle³⁵

Akıl ne külliyyen heder ne de külliyyen mu'teberdir. Aklın ve şer'in de te'sîri vardır. Me'mûrun bihin hüsn-i mes'alesi ilm-i usûl mesailinin ehemlerindedir. Cebr ve kader mes'alesinin de esâsını teşkil eder. Cebr, Hakk Teâlâ'ya tefvîz-i ümûrda ifrât derecesine çıkmaktır. Cebr ile insan cemâdât mes'alesinde kalır. Ve hiçbir irâde ve ihtiyârî yok farz olunur. Fakat düşünülmez ki bu kadar teklîfât-ı ilâhiyye ve hitâbât-ı şer'iyye abes olur. Kader de bunun aksidir. Fâil fiilini hâlık olup halk-ı ef'âl hiç Vâcib-u Teâlâ'ya isnâd etmezler. İnsanlar bu kadar şürûr ve kabâyihî icâdda müstakil farz olunur. Bu da ifrâttır. Mezheb-i hak bu ifrât ve tefrîtin arasına girerek nokta-i i'tidâli bulmaktadır.

Mutezile'ye gelince bunlar da, "*şürûr ve kabâyihîn mûcid-i müstakilli abddır*" diyorlar. Binâen aleyh, bir şeyin hüsn-i hakkında da hâkim müstakil akıldır. Biz bunu da red ediyoruz.

Bir fiil vücûda gelince onun bir illeti vardır. Her mevcûd bir illet-i mûcede ister. İlet-i mûced de bize göre ne yalnız Allâh'ın halkı ne de yalnız abdin kesbidir. Belki ikisinin de mecmu'âsıdır. Abd kesb irâde eder. Nazar ve istidlâl aklı akîbinde ve âdet- ilâhiyye muktezasınca Cenâb-ı Hakk dahî halk ve icâd buyurur. Abd kesb ve i'dâd etmez ise Allah'da halk etmez, abd tertîb-i mukaddimât edince halk vâcib mi olur? Hâşâ abd kesb ve irâde eder. Mukaddimâtını hâdîralarda yine halk teahhar edebilir. Bizim vukuâtımız bunun delilidir. Bazen bir takım esbâb-ı ictimâ eder de yine maksat hâsıl olmaz. Bazen yine ortada hiçbir sebep yok iken maksadımızın husûl bulunduğunu görürüz.

Abdin kesb ve irâdesi illet-i müessire olmayıp hakkında illet-i müessire Hakkın halkıdır. Felâsifeye göre halk mutlak vâcibdir. Mutezile'ye göre mukaddimât- netîceyi tevlîd eder. Mutezile zaimlerince Cenâb-ı Hakkı tenzîh etmek istiyorlar. Vâcib-i Teâlâ Hazretleri kabâyihî nasıl halk eder, münezzehdir diyorlar hâlbuki halk kesbe tâbi'dir.

Fiilin, illet-i mûcibe ve mûcedesindeki iki cüz'üne biri kesb diğerk halktır. Hüsün kubuhun bu cüzlerden her ikisine de intisâbı vardır. Ammâ kabih kesb abda göre olup hüsün ise halk hâlîka göredir. Ve halkda Cenâb-ı Hak yine müstakildir. Mutezile diyor ki Cenâb-ı Hakkın kabîh olan bir şeyi mürîd olması kabîhtir. Kabîhi halk kabîh olduğun gibi. Biz deriz ki kabîh olmak fiil için zâtî bir şey olmayıp belki ondaki sıfat-ı kabîh abda olan nisbete mebnîdir. Bil ki kabîh olan bir şeyi kesb ederek onunla iktisâb

³⁵ "Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle", *Cerîde-i Sûfiyye*, (23 Ekim 1911), I/6-4: 3.

etmektedir. Abdın kudret ve irâdesini bir fiile sarf etmesi, kesb ve abdn bu kesb ve irâdesi akîbinde Cenâb-ı Hakk’ın halk ve icâdı dahî halktır.

4. Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle³⁶

Kesb icâda tekaddüm eder denilmez. Çünkü Cenâb-ı Hakkın icâdı abdn kasdine müteallik olup ondan teahhur zâtı ile müteahhar ise de teahhur zamânı ile teahhur etmemiştir. Abdın fiili halk cihetinden hakka nisbet edilip kesb cihetinden abda mensuptur. Cenâb-ı Hakkın bütün ef’âli hikmet ve maslahata mebnîdir. Ba’zı fiilindeki hikmet tamâmen kullara münkeşif olmadığından hakikat dâiresinde takdîr edilemez. Mutezile’nin, “*kul filinin hâlikıdır*” zehâbına karşı bizim bu reddiyemiz. Irâde-i cüz’iyye mes’elesini teşkîl eder ki: Bununla Eşâ’ira ile dahî ihtilâfımız vardır. Fakat Eşâ’ira bu irâdeyi kabûl edip mahlûktur diyor. Fakat bize göre gayr-i mahlûktur. Eğer mahlûkiyyetine hükm edilecek olur ise elimizde bir şey kalmayıp iş yine cebre doğru yürür. Fakat bu irâdeyi kul mu haliktır?

Haber öyle ise hâlîksiz bir mahlûk nasıl tasavvur olunur? Biz deriz ki: Cenâb-ı Hak her şeyin halikıdır. Şey ise mevcuda derler. Cüz’iyye’nin hâriçte bir cüz’i yoktur. Ne mevcûd, ne ma’dûm vâsıta beyne’ş-şey’eyn dediğimiz gibi biz buna mahlûk dersek abdn elinde bir şey kalmayacak mâdem ki Allâh yaratmış abd yine isbâta mecbûr ve kudretini de sarf etmesi de zarûrî olacak. İşte Eşâ’ira ile Mâturîdî beyninde fark yoktur. Eşâ’ira’nın mahlûk dediği şey irâdeyi müheyyic olan şevk ve ârzular der isek yine birleşiriz. Demek ki iş ihtilâf lafzı, nizâ’-ı lafziyeden ibârettir.

İşte hüsün ve kubuh şer’î midir, aklî midir? Bahsin esası cebr mes’elesidir. Cebriyye bu bâbda derece-i ifrâta olup abdn cihâd menzilesinde tutuyorlar. Kaderiyye dahî bi’l-aks her şeyi abd yapar. Halk, icâd ve ta’yîn, hüsün ve kubuh abdn elindedir diye tefrît ediyorlar. Bunun ortasına Ehl-i Sünnet giriyor ki ne tefvîzin ne de ihtiyârın o kadar ilerisine gidiyor. Mutezile indinde akıl, hüsün-kubuhu bi-tarîki’t-tevlîd icâb eder. Mezheb-i muhtâra göre akıl, ba’zı ef’âlde hüsün-kubuhun ma’rifetine âlettir. Zîrâ hüsün veya kabîh olduğuna Vâcib-i Teâlâ’nın hükm ettiği ef’âlden pek çok vardır ki akıl kendi kendiyeye matla’ olamaz. Mutezile beynlerinde ittifâk ettikleri mesâil i’tibâriyle fırka-i vâhideden ihtilâf ettikleri mesâil i’tibâriyle yirmi firkadan ibârettir.

Fırka-i ûlâ Vâsiliyye nâmıyla tevsîm olunmuştur ki bunlar Vâsıl bin Ata’nın etbâ’ıdır. Ve Vâsıl bin Ata, Hasan Basrî hazretlerinin şâkirdi olup İmâm-ı müşârun ileyh’in meclis ma’rifetinden i’tizâl etmiştir. Şöyle ki bir gün Hasan Basrî hazretlerine bir kimse gelip, Ey dinin imâmı, zamanımızda bir camâ’at zâhir oldu ki ehl-i kübrâyı tekfir eder. Diğer bir cemâ’at dahî küfr ile tâ’at-i menfaat vermediği gibi imân ile ma’siyette zarûrî vermez derler. Bu bâbtaki i’tikâd-ı asliye-i İslâmiyye neden ibârettir. Hasan Basrî rahimehû bu hususta biraz tefekkürde iken Vâsıl bin Ata cevâba şuru’ edip günâh-ı kebîre sâhibini mutlak mü’min yâhut mutlak kâfir demiyoruz. Belki ôl kimse ne mü’min ve ne de kâfir olup küfr ile imân arasında bir menzilededir diye kalkıp meclis-i meşveretin direklerinden bir direğe i’tizâl etti. Ve cevâb verdiği şeyleri Hazreti Hasan Basrî’nin cemâ’atından bir kimseye takrîre başladı. Ve Hasan Basrî hazretleri (Kad i’tezele annâ Vâsıl) diyerek Vâsıl bin Ata’nın i’tizâl ettiğini gösterdi. Bu firkanın i’tizâlleri dört mes’ele-i mühimme üzerine cereyân eder.

Birincisi: Sıfât-ı Hüdâ-yı nefy edip zâtından gayri kadîm yoktur derler.

³⁶ “Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle”, *Cerîde-i Sûfiyye*, (6 Kasım 1911), I/6-5: 3.

İkincisi: Kaderi nefy edip küfür, şer, zulüm vesâire gibi me'âsinin Hüdâ'nın takdîriyle olduğuna kâil değildirler. Vâsıl bin Ata bu kâ'ideyi nisbiyet ve takrîr ile der ki Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd hakîm, âdildir. Binâen aleyh Hazreti Hüdâ'ya şer ve zulmün izâfeti tecvîz edilemez.

Zât-ı Ecel ve Â'lâ ibâdine emr ettiği ve üzerlerine hükm eylediği şeyin hilâfını irâde eyleyip sonra bu sebepten onlara ceza vermek câiz olamaz. Bu sûrette hayr ve şer îmân ve isyân ve küfür tâ'atin fâilleri kuldur. Onun için kula cezâ terettüb eder. Fakat bunların cümlesine abdi kâdir kılan Hak'tır. Ve ibâdın fiilleri harekât ve sükunâtta mahsûrdur.

Üçüncüsü: küfür ile îmân arasında bir menzile isbât ederler.

Dördüncüsü: Şâyân-ı i'timâd olmayan ba'zı mesâil üzerinde ittifaqlardır. Bu ve bu gibi mezâhibden mümkün olduğu kadar hazer edilmelidir.

عصم الله تعالى اعتقادنا من حلل و الذلل و رزقنا بمنه و كرمه من السداد في القول والعمل انه على ما يشاء قدير و
باجابة رجاء السائلين جدير

“Allah Teâlâ inancımıza hâlel getirmesin ve ayağımızın kaymasından bizi korusun. Fazl-ı keremiyle tercih ve amelde doğru yolu tutmayı nasip eylesin. Çünkü O, dilediğine kâdir ve duâ edenlerin ricâsına icâbet konusunu hakkıyla önemseyendir.”

Fırka-i sâniye Huzevliyye nâmıyla tevsîm olunmuştur.

5. Fırka-i Naciye ve Fark-ı Dalle³⁷

Kavm-i Mutezile yirmi fırkaya inkisâm etmişti. Bunlardan birincisi olup ve asliye nâmıyla tevsîm olunan fırkanın i'tikâdâtından bahs etmiştik.

Şimdi ikincisi olan Huzevliyye'yi söyleyeceğiz. Bunlar Ebû Huzeyl el-Allâf'ın ashâbı olup Ebû Huzeyl Şeyh-i Mutezile ve mukaddimü't-tâife ve mukarraru't-tarîkadır. İ'tizâlî Osmân bin Hâlid et-Tavîl'den ahz etmiş ve Osmân bin Hâlid de Vâsıl'dan teallümde bulunmuştur. Bunların i'tikâdâtı ber-vech-i âtîdir. Hakk Teâlâ ilm ile âlimdir. Ve ilmi zâtî kudretle kâdirdir. Kudreti zâtî hayâtla his olup hayâtı ise zâtîdir. Bu akvâl-i felâsife-i Yunâniyye'den iktibâs etmişlerdir. Zirâ Me'mûn halife zamânında kütüb-i hikmet-i Yunânî'den ba'zıları Arapça'ya tercüme olunarak Şüyûh-u Mutezile olan Ebû Huzeyl vesâire kütüb-i mütercimemi ba'de'l-mütâla'a ekser mevâzı'da i'tikâdât-ı hükemâyı Yunâniyye'ye muvâfakat ettiler. Felâsife indinde Hüdâ Celle ve alâ vâhidin min cemî'i cihât olup aslâ O'nda ta'addüd yoktur. Sıfât ve zât, zâtî olup zâtî olduğuna ve zatıyla kâim me'ânî bulunmadığına zâhib olmuşlardır.

Eğer denilirse ki “عالم بذاته لا يعلم” diyen kimsenin kavliyle “عالم يعلم هوذاته” diyen kimsenin kavli beyninde fark nedir? Kavli-i evvele kâil kimse sıfatı nefy ve kavli sâniye zâhib olan kimse ise bir zât isbât eder ki o da aynî ile zâttır. (Bu mes'ele hakkında gelecek nüshada îzâhât verilecektir.) Hakk Teâlâ bir irâde-i hâdise ile mürîd olup onun onun mahalli yoktur. Bu kavli bâtili ihdâs eden Ebû Huzeyl olup sonra gelenler bu bâbda ona tâbi' olmuşlardır. Akvâl-i İlâhiyye'den ba'zısı ise mahallî değildir. Kün kavli gibi ve ba'zı kelâmı ise mahallî olup emir ve nehiy hayr ve istihbâr gibi. Bu bâbda emr-i tekvîn emr-i teklîfin gayridir. Mukadderât-ı İlâhiyye'nin fenâ bulacağı ve ehl-i cennet ve cehennem bi'l-cümle harekâtı zarûrî olup ibâdın onların üzerine kudretleri bulunmadığına ve cümlesi Hazret-i Bârî'nin mahlûku olduklarına zâhib olmuşlardır. Zirâ onlar ibâdın kesbi ile olsa idi onların tahsiliyle mükellef olurlardı.

³⁷ “Fırka-i Naciye ve Fırak-ı Dâlle”, *Cerîde-i Sûfiyye*, (23 Kasım 1911), I/6-6: 3.

Ehl-i cennet ve cehennem hareketleri munkatı’ olup onların sükûn-u dâimde bulunduğuna ve bu sükûn ise ehl-i cennet için lezzât ve ehl-i cehennem için êlêm olur. Ebû Huzeyl’in bu kavli mezheb-i cehme yakındır. Mezheb-i mezkûra göre cennet ve cehennemde fenâ bulacaktır. Kable’ş-şürû’ mütefekkirin üzerine delil Hüdâ’yı bilmek vâcib olduğuna ve eğer ma’rifette kusûr eder ise cehennemde muhalled olacağına zâhib olmuşlardır. Ömrün tezîd ve tenkısını kabul etmeyip eğer maktûl katl olunmaya idi o vakitte olacağına kâil olmuşlardır. Hüdâ azze ve celle’nin irâdeti murâdın gayri olup zîrâ irâdeti bir şeyi halkdan ibârettir. Ve şeyi halk ise Ebû Huzeyl indinde o şeyin muğâyeratidir. Zîrâ halk inde ilâhîde kavlı olup o da emr-i kün’dür.

6. Fırka-i Nâciye ve Fark-ı Dalle³⁸

Kavm-i Mutezile yirmi fırkaya inkisâm etmiş idi. Bunlardan üçüncüsü Nazzâmiyye nâmıyla meşhurdur. Bunlar İbrâhîm b. Seyyâr b. Hâni’ en-Nazzâm nâm-ı kimsenin ashâbıdır. Ki kütüb-i felâsifenin ekserisi mütâla’a ile hükemânın ba’zı i’tikâdâtını i’tikâdât-ı zâtîyeleriyle halat etmişlerdir. Mutezile’nin i’tikâdâtından on üç mes’ele ile ayrılırken onlar da şundan ibârettir:

Birincisi: Hakk Teâlâ hazretleri şürû’ ve me’âsî üzerine kudret ile vasf olunmayıp şürû’-ı me’âsî mukadderât-ı ilâhiyyeden olmadığına zâhib olmuşlardır.

Kavm-i Mutezile’den ba’zıları Hakk Teâlâ onlara kudret ile vasf olunur. Fakat kabîh olduğu ecilden kubhiyyâtı halk ile hak vasf olunmayıp kavlı vasf olunur. Ve Hakk’ın abd üzerine sevâb ve ‘ikâbı eksiltmeye kâdir olmadığına zâhib olmuşlardır.

İkincisi: Hakk Teâlâ irâdetle mevsûf olmayıp kendi ef’âliyle şer’an onunla vasf olundukta, onların ilmî vefki üzere halk olundu ma’nâsında zâhib olmuşlardır.

Üçüncüsü: Ef’âl-i ibâdın harekât, sükûn-ı hareket ise i’timâd olduğuna ve ulûm-ı irâdet, harekât-ı nefsî olup bu hareketten murâd hareket-i nakle değildir. Belki onun indinde hareket-i teğayyur mânen mebd’îdir.

Dördüncüsü: Rûha dâir olup kütüb-i hükemâdan ahz etmiş oldukları ba’zı i’tikâdât ile infirâd etmişlerdir.

Beşincisi: Kudreti tecâvüz eyleyen her bir fiil, ef’âl-i İlâhiyye’dendir. İcâb-ı hilkat ile ya’nî Hakk Teâlâ taşı bir hilkat ile halk buyurduğu, onu def’ ettiğinde mündefi’ olur. Ve kuvveti def’ meblağına vâsıl oldukça tâş tab’an mekânına avdet eder.

Altıncısı: Cüz’ün lâ yetecezze’yi nefyde felâsifeye muvâfakat ettiler.

Yedincisi: Cevher tecma’ eden a’râzdan mürekkebdir. Bazen ecsâm-ı a’râz olduğuna ve bazen a’râz-ı ecsâm bulunduğuna hükm ettiler.

Sekizincisi: Hakk Teâlâ mahlûkâtı el’ân oldukları hâlet üzere def’aten halk etti. Ve Âdem evlâdı üzerine mukaddem halk etmedi. Ve tekaddüm ve teahharın hudûs ve vücûdda olmadığına zâhib olmuşlardır ki bu kelâm-ı felâsifeden ahz etmişlerdir.

Dokuzuncusu: Nazm-ı Kur’ân mu’ciz olmayıp i’câzı muğayyebâttan haber verdiğidir. Hakk Teâlâ her bi ânın mu’ârazasına bezel ihtimâmdan sarf etti. Hattâ eğer onlara terk edeydi onun mislini getirmeye kâdir olurlardı derler. Ve bu söz küfr-ü dalâl ve kelâm-ı İlâhiye tekzîbidir.

³⁸ “Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle”, *Ceride-i Sûfiyye*, (11 Aralık 1911), I/6-7: 4.

Onuncusu: İcmâ' ile kıyâs-ı şer' de hüccet olmayıp esâs hüccet imaâm-ı ma'sûmun kavlidir.

Onbirincisi: Kibâr-ı sahâbe hakkında nâ ma'kûl sözlerdir ki bu mes'elede rafza meyl ederler.

Onikincisi: Şer'in vürudundan evvel âkil ve bâliğin ve nazar-ı istidlâl kâdir olan kimseye nazar-ı istidlâl ile Hazret-i Bârî'nin ma'rifeti vâcib olduğuna kâil olmuşlardır.

Onüçüncüsü: Bir kimseye nisâbdan ekaldeki gümüşte iki yüz dirhemdir. Ve altında yirmü miskâldir. Sirkat veya zulüm ile hıyânet eylese ôl kimseye fiska nisbet olunmaz. Bu söz vücûh-u şettâ ile bâtil ve şer'-i şerîfe muhâlif olduğu cihetten âtıldır. Zîrâ zulm haramdır. Fâili fâsık olup sirkatte böyledir. Bunlarda aslâ hilâf yoktur. Hilâf, eimme-i erbaa' beyninde miktâr ve vücûd kat-i yeddedir. Ve bizde on dirhemden ibârettir.

7. Fırka-i Naciye ve Fark-ı Dalle³⁹

Kavm-i Mu'tezile yirmi fırkaya inkisâm etmiş idi. Bunlardan dördüncüsü Hâitiyye nâmıyla iştihâr etmiştir ki Muhammed bin Hâita'nın ashâbıdır. Bu gürûh dahî kütüb-i felâsife ve hikemâyı mütâla'a edip Nazzâm'ın mezheb-i bâtili üzerine üç bid'at ziyâde etmişlerdir.

Bid'at-ı evvel: İlâhın iki olmasına bunlardan birinin kadîm olması hasebiyle Cenâb-ı İzzet olacağına, diğeri hâdis olması münasebetiyle bunun da Hazret-i Mesîh bulunduğuna zâhib olmuşlardır.

Bid'at-ı sâniye: Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd, mahlûkâtı ve mevcûdâtı halk buyurup onlarda ma'rifet-i Sübhâniyyesini îcâd eyledi. Ve onları ni'met- mazhar ve şükr-ü ni'metle mükellef ve evâmir-i ilâhiyyeye imtisâl edenleri dâr-ı na'im'de sâbit kıldı. Ma'siyeti az ve tâ'ati çok olan kimsenin sureti ahsen olduğuna ve ma'siyeti çok tâ'ati az olan kimsenin de sûreti akbah olacağına zâhib olmuşlardır.

Bid'at-ı sâlise: Ru'yet hakkında vârid olan haber, akl-ı evvelin ru'yeti üzerine mahmuldür. Bu da mübde'âtın evvelidir. Şöl akıl fa'âldir ki bidâyet-i mevcûdâttır. Suret zâttan ifâza olunur. Ve Hazret-i Rasûlullâh'ın (Evvelü mâ halakallâhu el-akle) kavli şerîfinde vâki' olan akıldan murâd bu olup kıyâmet günü görünen O'dur. Ve vâhibü'l-aklın görünmesi ise muhâldir. İşbu fırka-i Hâitiyye'nin müşrikliğinde ittifâk-ı ulemâ vardır.

³⁹ "Fırka-i Nâciye ve Fırak-ı Dâlle", *Cerîde-i Süfîyye*, (26 Aralık 1911), I/6-8: 4.